

А. В. Білик

ЕКОНОМІЧНА СКЛАДОВА МЕХАНІЗМУ АКТИВІЗАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

У статті на основі узагальнення визначень «регіон» визначено основні акценти до розуміння сутності терміна «регіональний розвиток». З'ясовано основні критерії економічного районування та запропоновано системний поділ території України на економічні райони, кожному з яких притаманні певні ознаки виробничого, соціального, демографічного, історичного тощо характеру.

Досліджено і систематизовано чинники, які домінують у регіоні і справляють безпосередній вплив на функціонування регіону, забезпечення його повоєнного відновлення і подальшого економічного зростання. Групування чинників здійснено за ознакою належності до державного чи регіонального рівнів, а також окремо визначено зовнішні чинники впливу. З'ясовано роль держави у регіональному розвитку. Розроблено механізм активізації регіонального розвитку, який представлено у вигляді послідовних етапів, виконання яких сприятиме зростанню економічних показників регіону.

Ключові слова: *регіон, регіональний розвиток, чинники регіонального розвитку, економічне районування, механізм активізації регіонального розвитку.*

Вступ. Розвиток сучасної України надзвичайно тісно пов'язаний з особливостями розвитку кожного окремого регіону, які в сукупності визначають рівень економічного зростання країни. Кожний регіон відрізняється природними, кліматичними ресурсами, кадровим потенціалом, фінансовими можливостями, що визначає види економічної діяльності, які закріпилися на певній території або є доцільними для впровадження.

Особливої актуальності тематика регіонального розвитку набуває у зв'язку з адміністративно-територіальною реформою та процесами децентралізації, які охопили всю країну і суттєво змінили роль регіону в розвитку країни. Поступово відбулося зміщення акцентів у напрямі активізації державної регіональної політики, центральне місце в якій відведено регіону. Регіони України отримали суттєве розширення повноважень щодо формування пріоритетів розвитку своєї території, створення сприятливих умов для реалізації визначених пріоритетів з метою забезпечення підвищення рівня розвитку і функціонування регіону, що покликано підвищувати рівень життя і добробуту населення. Також регіони отримали більше можливостей для формування власної фінансової бази, що сприяло становленню відносної самостійності і зменшенню рівня дотаційності. Масштабна агресія російської федерації внесла корективи в реалізацію адміністративно-територіальної реформи і спричинила важкі наслідки для економіки, матеріально-технічної бази, інфраструктури й населення регіонів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Економічним аспектам регіонального розвитку присвячено наукові дослідження провідних вітчизняних та зарубіжних вчених, серед яких доцільно відзначити таких: Л. Антоньєва, А. Балашов, Р. Білик, А. Буряченко, Д. Василенко, Г. Возняк, Н. Данік, Б. Данилишин, Ю. Дехтяренко, М. Згуровський, М. Кизим, П. Коренюк, А. Лелеченко, О. Ляшевська, М. Небава, Ю. Орел, С. Пажина, Н. Савчук, О. Саєнко, М. Сьоміч, Л. Ткачук, В. Томарева, М. Фашевський, В. Чужиков, С. Шульц та інші.

Проте, незважаючи на серйозні і вагомні наукові напрацювання з тематики дослідження, все ж таки потребують уточнення та поглибленого вивчення деякі дефініції, зокрема «регіон» і «розвиток». Також з огляду на загальні тенденції до уповільнення темпів економічного зростання в регіонах України та наявність депресивних територій вважаємо, що на часі є розробка дієвого механізму активізації регіонального розвитку у напрямі забезпечення економічного зростання регіону. Крім того, враховуючи наслідки воєнних дій на території нашої держави, окремої уваги потребують ті регіони, які постраждали від воєнної агресії або перебувають (чи перебували) під окупацією.

Метою статті є теоретичне обґрунтування механізмів функціонування регіонів в умовах воєнного стану для їх економічного повоєнного відновлення й розвитку, а також розробка механізму активізації регіонального розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ключовим у словосполученні «регіональний розвиток» є слово «регіон», від з'ясування сутнісного змісту якого залежить можливість здійснення подальшого дослідження й отримання достовірних результатів. Необхідність пошуку етимологічного

значення досліджуваного терміна викликана, перш за все, наявністю найрізноманітніших варіантів його вживання. Зауважимо, що кожен із варіантів застосування терміна «регіон» має принципові відмінності. Так, під регіоном можна розуміти територію певного району чи області, певну країну, географічну зону. Також можливим є об'єднання декількох областей чи районів, що територіально відповідають певному регіону. Тобто у науковому світі й у практичній діяльності немає однозначного розуміння дефініції «регіон». Тому є доцільним обрати, з-поміж можливих, такий варіант тлумачення терміна «регіон», який максимально охопить всі нюанси, притаманні кожній території.

У своїй науковій статті А. Буряченко виконав ґрунтовний аналіз тлумачення терміна «регіон». Так, він зазначив, що «слово регіон досить часто ототожнюється зі словами район, територія, ареал, і при цьому воно майже не зустрічається у тлумачних словниках» [1, с. 79].

У «Словнику української мови» за редакцією І. Білодіда зазначається, що регіон – це «певна територіальна одиниця (район, область, зона), що вирізняється з-поміж інших таких же одиниць специфічними рисами (географічними, геологічними, етнографічними, економічними і т. ін.» [2, с. 477]. Аналогічне визначення подано у «Словнику української мови», який розміщено на порталі української мови та культури [3, с. 1206].

Серед українських наукових дослідників проблемам визначення сутнісного змісту терміна «регіон» присвячено низку праць. Так, Б. Данилишин, Л. Черняк, О. Горська, М. Фащевський під регіоном розуміють «просторово-територіальну концентрацію галузей народного господарства, котра відрізняється від інших територіальних утворень специфічністю своїх складників, що характеризуються взаємозв'язаністю, єдністю та цілісністю і мають комплексотвірні властивості» [4, с. 12].

В. Томарева зазначає, що регіон – це «частина території держави, що виділилась у процесі суспільного (територіального) розподілу праці, спеціалізується на виробництві певних товарів чи послуг, характеризується спільністю і специфічним щодо інших територій типом відтворення, комплексністю і цілістю господарства, наявністю органів управління, які забезпечують розв'язання завдань, що стоять перед регіоном» [5].

Досліджуючи глобальну регіоналістику у своїй монографії, В. Чужиков подає таке тлумачення поняття «регіон»: це «відкрита ієрархічна поліструктурна система, яка базується на територіальній єдності, має подібні галузеву, соціальну та демографічну структури, сформовану спільну інфраструктуру та відповідну організаційно-управлінську різнорівневу таксономічну модель» [6, с. 14–15].

Систематизація тлумачень поняття «регіон» дозволила А. Буряченку сформулювати таке визначення: «регіон – це частина території, виокремлена як на країновому, так і на надкрайновому рівні, котра характеризується стійкими фінансово-економічними зв'язками, спільністю виробничої й соціальної інфраструктури, а також специфічними природно-географічними, історичними, демографічними та національно-етнічними ознаками» [1, с. 83].

Таким чином, із запропонованих визначень можна виділити два основні акценти: 1) регіон охоплює певну географічну територію, яка об'єднує певну сукупність адміністративно-територіальних одиниць; 2) кожному регіону притаманні певні ознаки виробничого, соціального, демографічного, історичного тощо характеру, які визначають пріоритетні напрями розвитку цього регіону і формують його економічний потенціал. Тому ототожнювати поняття «регіон» і «область», як це робить значна кількість науковців, зокрема, виконуючи аналіз економічних показників розвитку регіонів, на нашу думку, є недоцільним. Тут питання полягає в тому, щоб якнайточніше визначити межі кожного регіону, що дозволить, з економічної точки зору, чітко сформулювати напрями розвитку регіону й обрати правильні інструменти управління процесом функціонування і розвитку цього регіону, що, у кінцевому випадку, має сприяти активному зростанню системи показників регіону, зокрема економічних і соціальних.

Таким чином, поділ території України на регіони має відповідати економічному районуванню, під яким слід розуміти «науково обґрунтований поділ країни на економічні райони, що склалися історично або формуються в процесі розвитку продуктивних сил на основі суспільного поділу праці [7]. Основою такого районування є врахування таких критеріїв:

- 1) географічне розташування – обов'язковою умовою є наявність спільної границі між областями;
- 2) адміністративна цілісність – передбачає віднесення до певного району всієї області без поділу її на частини;
- 3) економічна цілісність – означає, що економічний район характеризується наявністю природних ресурсів, які визначають його спеціалізацію у здійсненні господарської діяльності.

Зауважимо, що нині в Україні немає єдиного, затвердженого на офіційному рівні, поділу території на економічні райони. Проаналізувавши дослідження вітчизняних науковців щодо економічного районування, вважаємо, що найбільш адаптованим до сучасних реалій розвитку є поділ території країни на економічні райони, який запропонований М. Небавою і Л. Ткачук:

1. Донецький економічний район (Донецька, Луганська області) – має потужну вугільно-металургійну базу.

2. Придніпровський економічний район (Дніпропетровська, Запорізька, Кіровоградська області) – має розвинену багатогалузеву важку промисловість та багатогалузеве сільське господарство, характеризується розвитком енергетичного комплексу, вугільної та золотовидобувної промисловості, освоєнням нафтових родовищ.

3. Східний економічний район (Полтавська, Сумська, Харківська області) – промислово-аграрний район, діяльність якого пов'язана з розвитком експортоорієнтованого машинобудування, легкої і харчової промисловості. Особливістю району є створення технопарків.

4. Центральний економічний район (Київська, Черкаська області, м. Київ) – має розвинені багатогалузеві промислові і сільськогосподарські виробництва, зокрема машинобудування, легка, харчова, хімічна промисловість, що пов'язано зі сприятливими природно-кліматичними умовами.

5. Подільський економічний район (Вінницька, Тернопільська, Хмельницька області) – у зв'язку зі сприятливими природно-кліматичними умовами має розвинений агропромисловий комплекс. Розвиток промисловості, зокрема важкої, обмежений через відсутність достатньої мінерально-сировинної бази.

6. Поліський економічний район (Волинська, Житомирська, Рівненська, Чернігівська області) – має потужні земельні, водні та лісові ресурси, що визначає спеціалізацію району, зокрема розвиток сільського і лісового господарства, харчової промисловості.

7. Причорноморський економічний район (Миколаївська, Одеська, Херсонська області, Автономна Республіка Крим, м. Севастополь) – має земельні, водні та природно-рекреаційні ресурси, що сприяє розвитку рибного господарства, морського портового господарства, туризму, сільського господарства, харчової та легкої промисловості.

8. Карпатський економічний район (Закарпатська, Львівська, Івано-Франківська, Чернівецька області) – характеризується розвитком рекреаційно-туристичного господарства, агропромислового виробництва, деревообробної, гірничодобувної, хімічної промисловості, наукоємного виробництва і технопарків [7].

Вважаємо, що можливо цю класифікацію взяти за основу з огляду на реалії воєнного часу, збитки від військової агресії, наслідки від релокації бізнесу та міжнародну допомогу.

Зауважимо, що досягти стабільного регіонального розвитку можливо, лише посилюючи економічну складову будь-якого механізму, що передбачає зростання певних показників. Таким чином, при розробці механізму активізації регіонального розвитку доцільно враховувати економічну компоненту, що сприятиме задоволенню потреб усіх суб'єктів регіону: підприємств, установ, організацій, малого бізнесу, населення тощо.

Перш ніж розпочати процес розробки механізму активізації регіонального розвитку, необхідно дослідити чинники, які домінують у регіоні і справляють безпосередній вплив – як позитивний, так і негативний – на функціонування регіону та забезпечення його подальшого економічного зростання. На рисунку 1 схематично зображено максимально можливу сукупність таких чинників та виконано їх групування за ознакою належності до державного чи регіонального рівнів, а також окремо визначено зовнішні чинники впливу.

Роль держави у регулюванні процесів регіонального розвитку повинна зводитися, перш за все, до ролі гаранта дотримання національних інтересів та реалізації державних програм, тому що держава реалізує свої програми і проекти на певних територіях, які згідно з територіальним поділом належать певній області, а за регіональним поділом відносяться до певного економічного району.

Однією з важливих форм державного регулювання процесів регіонального розвитку є стимулювання економічного розвитку регіонів за допомогою низки економічних інструментів, серед яких: державні інвестиції в пріоритетні види діяльності; державно-приватне партнерство; державні програми допомоги бізнесу; державні гарантії за кредитами та компенсація кредитних процентних ставок; державне замовлення на закупівлю товарів та послуг; націоналізація системно важливого бізнесу, якому загрожує банкрутство; стимулювання імпортозаміщення та локалізації виробництва; стимулювання переміщення виробництва у безпечні регіони; стимулювання конверсії виробництва;

розв'язання проблемних питань логістики та транспортної інфраструктури; розв'язання проблемних питань енергопостачання [10].

Рисунок 1. Чинники впливу на регіональний розвиток

Джерело: побудовано автором на основі [8; 9]

Основою здійснення будь-яких процесів у державі, у т. ч. й розвитку економіки регіону, є формування дієвої й адекватної нормативно-правової бази, оскільки всі суб'єкти господарювання, незалежно від видів і форм здійснюваної ними діяльності, повинні працювати у правовому полі, що відповідає принципам господарювання в усьому цивілізованому світі. Правові основи господарювання ґрунтуються на законодавстві і нормативно-правових актах, які розробляють і приймають органи державної влади, зокрема, Верховна Рада України приймає закони, Кабінет Міністрів України видає постанови, Президент України видає укази. Зауважимо, що процес правового регулювання діяльності всіх учасників ринкових відносин повинен бути налагоджений таким чином, щоб суб'єкти господарювання мали повну економічну свободу, але у межах закону. Доцільно зауважити, що відсутність встановлених правил поведінки породжує хаос і безпорядок, що призводить до неконтрольованої поведінки учасників ринкових відносин, що, в свою чергу, зупиняє активну фазу нарощення економічного потенціалу регіону і призводить до зниження рівня розвитку регіону.

Чинники державного рівня обумовлені роллю держави і регулюють різні напрями економічної політики, які визначають загальний вектор розвитку держави і на основі яких формуються «правила поведінки» на ринку. Так, наприклад, адміністративно-територіальна реформа в Україні значно розширила повноваження місцевого самоврядування, у т. ч. й щодо фінансового забезпечення

територій, що є невід'ємною складовою функціонування всіх сфер життєдіяльності регіону. Основне призначення адміністративно-територіальної реформи можна сформулювати так: оптимізація системи управління територіями, впорядкування взаємовідносин органів влади різних рівнів, сприяння підвищенню рівня життя кожного громадянина. Таким чином, метою адміністративно-територіальної реформи є створення фінансово-спроможних і самодостатніх територіальних громад. Процес децентралізації, який розпочався в Україні з початком адміністративно-територіальної реформи, має три складові:

- 1) укрупнення адміністративно-територіальних одиниць та визначення їх границь;
- 2) передача повноважень сформованим адміністративно-територіальним одиницям;
- 3) створення передумов для забезпечення адміністративно-територіальних одиниць необхідними ресурсами.

Податкова та бюджетна політика має безпосередній вплив на формування регіональної політики та визначає рівень фінансової підтримки регіонів. Зокрема, якщо йдеться про державний бюджет, то щороку у бюджеті закладається обсяг фінансування тих чи інших регіонів на впровадження програм і проєктів регіонів, які є визначальними для держави і спрямовані на реалізацію стратегічно важливих напрямів державної політики. Бюджетна підтримка регіонів також спрямована на соціальне забезпечення громадян, які проживають у тому чи іншому регіоні. Податкова політика держави тісно пов'язана з бюджетною політикою, оскільки визначає рівень наповнюваності як державного бюджету, так і місцевих бюджетів шляхом формування доходної частини відповідного бюджету. Перелік податків та загальнообов'язкових платежів і механізм їх розрахунку мають вплив на здійснення господарської діяльності суб'єктами кожного регіону, оскільки зменшують прибуток кожного підприємства, тим самим зменшуючи фінансову базу для розширення їхньої діяльності, що у сукупності зменшує загальний прибуток регіону. З другого боку, податки та загальнообов'язкові платежі формують доходну базу бюджетів різних рівнів відповідно до встановлених правил розмежування податкових надходжень між бюджетами. Встановлення оптимального рівня податкового навантаження на суб'єктів господарювання є запорукою успішного розвитку бізнесу та сприяє зростанню темпів економічного розвитку регіонів.

Політика держави щодо регулювання фінансового сектора покликана визначати і контролювати правові основи функціонування фінансового ринку в ринкових умовах. До функцій держави належить встановлення базових правил взаємодії учасників фінансового ринку. Як відзначає О. Ісаєва, «державне регулювання фінансового ринку – це цілеспрямований вплив держави на систему взаємовідносин, що складаються на фінансовому ринку, з метою впорядкування цих відносин і забезпечення захисту інтересів осіб, які беруть у них участь» [11]. Таким чином, державне регулювання фінансового сектора не тільки дозволяє реалізовувати національні інтереси держави, а й забезпечує інтереси учасників, які беруть участь у розвитку регіону, до яких належать юридичні і фізичні особи. Рушійною силою у розвитку регіону є інвестори, які володіють значними фінансовими ресурсами і здатні вкладати їх у розвиток програм і проєктів, які формують економічний потенціал регіону. Зауважимо, що інвестиційна діяльність характеризується наявністю різноманітних ризиків, тому державним органам влади необхідно здійснювати захист інвесторів, перш за все, у правовому полі. Залучення кредитних джерел до розвитку бізнес-проєктів є вимогою сьогодення. Держава відіграє вагомий роль у цьому процесі, встановлюючи ставки та вимоги до фінансових посередників, зокрема банків.

Державне регулювання цін – це «процес прямого або опосередкованого впливу держави на рівні та співвідношення цін з метою реалізації тієї чи іншої цінової політики» [12]. Держава здійснює регулювання цін з метою захисту інтересів держави, її громадян та суб'єктів господарювання. Якщо відпустити ціни у «вільне плавання», то наслідки можуть бути катастрофічними, оскільки деякі виробники і надавачі послуг намагатимуться підвищувати свою прибутковість шляхом завищення цін, що спричинить масове підвищення цін на всі товари і послуги. Особливо відчутним для розвитку регіону буде завищення цін на товари і послуги стратегічного значення, зокрема у паливно-енергетичній, транспортній галузях, у сферах зв'язку, тепло- і водопостачання тощо. Саме тому роль держави зводиться до регулювання цін і контролю за дотриманням встановлених обмежень з метою встановлення і збереження такого рівня цін, який би забезпечував рентабельність і прибутковість суб'єктів господарювання у різних галузях економіки і при цьому не мав би надмірного тиску на купівельну спроможність громадян.

Україна як сучасна європейська держава активно співпрацює з країнами світу. Процеси глобалізації мають відчутний вплив на зовнішню політику держави, метою якої є забезпечення

національних інтересів і створення сприятливих умов для соціально-економічного розвитку регіонів. Зовнішньоекономічні пріоритети України реалізуються шляхом встановлення та розширення торгово-економічних, науково-технічних, кредитно-фінансових та культурних зв'язків. Можливість такої взаємодії визначається як на державному рівні, так і через приватні установи й організації, які, дотримуючись норм міжнародного права, мають можливість співпрацювати із зарубіжними постачальниками, зарубіжними інвесторами й зарубіжними споживачами, тим самим розширюючи сировинну й фінансову базу для регіонального розвитку, а також ринки збуту.

Наявність міжнародних відносин зумовлює значний вплив на розвиток держави та її регіонів зовнішніх чинників, основними серед яких є такі: глобальні тренди і тенденції, вимоги міжнародних організацій, розвиток науки та інновацій. Основними довгостроковими тенденціями глобального розвитку є: посилення конкуренції за обмежені природні ресурси (енергетичні, водні) та продовольство; перетік капіталу із Заходу на Схід, з Півночі на Південь (зокрема з північноамериканського та європейського ринків до нових центрів зростання в Азії, Латинській Америці, Південній Африці); зростання частки міського населення; зростання частки літніх людей; зростання частки сфери інтелектуальних послуг, а також ролі освіти; зростання ролі і значення міжнародних інститутів; необхідність реформування більшості з існуючих міжнародних інститутів (МВФ, ООН, ОБСЄ); зростання ролі і значення державно-приватного партнерства, а також недержавних суб'єктів (неурядових організацій, великого бізнесу, релігійних організацій тощо) [13].

Визначення пріоритетів розвитку будь-якої держави світу та її регіонів невід'ємно пов'язано з глобальними трендами й тенденціями розвитку, що породжує необхідність вчасно реагувати на світові виклики і загрози шляхом формування стратегій регіонального розвитку з огляду на ці тенденції. Активними учасниками світової економічної спільноти є міжнародні організації, роль яких постійно зростає, що вимагає від держав виконання їхніх вимог. Стрімкий розвиток науки та інновацій у світі спричиняє необхідність вносити корективи у традиційні форми, методи, моделі господарювання, що також накладає відбиток на формування економічної політики регіонального розвитку. Таким чином, нині неможливо забезпечити умови для ефективного регіонального розвитку без урахування загальносвітових тенденцій суспільного розвитку. Саме тому, розробляючи механізми регіональної економічної політики України, доцільно впроваджувати успішний міжнародний досвід, але з огляду на особливості вітчизняних напрямів, тенденцій і умов розвитку.

Під впливом чинників державного рівня і зовнішніх чинників формується політика регіонального розвитку. На рівні регіону доцільно виокремити такі чинники: матеріально-технічне забезпечення, кадрове забезпечення, організаційне забезпечення, інформаційно-аналітичне забезпечення, фінансове забезпечення.

Одним із основних чинників ефективності регіонального розвитку є забезпеченість матеріально-технічними ресурсами в достатній кількості. Наявність власної сировинної бази в регіоні, зокрема природних ресурсів, є визначальною при виборі видів господарської діяльності, що формує стратегію розвитку регіону. Наявність тих чи інших природних ресурсів обумовлюється природно-кліматичними умовами регіону. Враховуючи той факт, що кількість природних ресурсів у процесі їх використання поступово зменшується, сучасна регіональна політика має здійснюватися на засадах раціонального природокористування, економії матеріальних ресурсів, використання ресурсозберігаючих технологій тощо. Економне використання матеріальних ресурсів не означає зменшення темпів і обсягів виробництва, а передбачає пошук напрямів підвищення їх корисного використання, тобто зниження питомої ваги матеріальних ресурсів на одиницю споживчого ефекту, що досягається шляхом використання ресурсозберігаючих технологій, впровадження новітніх проектних, конструкторських і технологічних рішень, розширення напрямів застосування вторинних ресурсів.

Важливим чинником, який впливає на забезпечення реалізації економічної політики регіону, є кадрове забезпечення. Наявність висококваліфікованих спеціалістів у різних галузях економіки дозволяє підвищити ефективність управлінської й виробничої складових у реалізації визначених напрямів регіональної політики. Тому значну увагу необхідно приділяти можливості здобуття громадянами освіти належної якості, а також навчанню протягом усього життя шляхом участі у різноманітних тренінгах, семінарах, вебінарах, курсах підвищення кваліфікації тощо. Не менш важливою для підвищення продуктивності праці є мотивація, яка у формі матеріальних і нематеріальних заохочень сприяє максимальній віддачі співробітників.

Ефективно вибудоване організаційне забезпечення посилює ефективність формування й реалізації економічної політики регіону і дозволяє врегульовувати злагоджену співпрацю між усіма

учасниками цього процесу. Можливість побудови такої співпраці досягається компетентністю керівництва на всіх рівнях, що дозволяє приймати правильні рішення щодо вибору напрямів діяльності й інструментів реалізації поставлених цілей відповідно до поточної соціально-економічної ситуації в регіоні, державі й усьому світі та забезпечує зростання економічних показників.

Сучасний світ активно використовує інформаційні та цифрові технології, тому інформаційно-аналітичне забезпечення є невід'ємною частиною регіонального розвитку. Інформація є потужним ресурсом, який дозволяє виконувати аналіз усіх сфер життєдіяльності та прогнозування розвитку територій, без чого неможливо приймати ефективні рішення щодо напрямів діяльності, здійснювати пошук необхідних ресурсів і партнерів тощо. Сьогодення вимагає застосування сучасних засобів поширення інформації (гаджетів і девайсів), використання глобальної комп'ютерної мережі Internet, впровадження системи електронного урядування, здійснення цифровізації економіки, що у сукупності формує швидкий доступ до інформаційних ресурсів, а отже, дозволяє швидко реагувати на всі зміни, використовувати новітні технології, формувати потужну ресурсну базу та бути в курсі сучасних глобалізаційних процесів і тенденцій.

Фінансове забезпечення є вагомим чинником, який дозволяє практично виконувати всі визначені стратегічні й тактичні цілі регіонального розвитку. Фінансова політика має спрямовуватися на максимальне використання наявного потенціалу регіону задля забезпечення його власними фінансовими ресурсами. Зміцненню фінансової дієздатності регіону сприяють процеси децентралізації, що дозволило збільшити наповнення місцевих бюджетів за допомогою мобілізації внутрішніх ресурсів і зменшити залежність від прямої бюджетної допомоги. З метою залучення в регіон додаткових фінансових ресурсів – як внутрішніх, так і зовнішніх – доцільно поліпшувати інвестиційну привабливість територій, оскільки забезпечити нарощення темпів економічного зростання тільки завдяки власним потужностям без залучення інвесторів неможливо.

Урахування зазначених чинників впливу на регіональний розвиток дозволяє розробити механізм активізації регіонального розвитку, який доцільно представити у вигляді схеми, що зображена на рисунку 2.

Перший етап запропонованого механізму активізації регіонального розвитку передбачає розробку методики оцінки рівня економічного розвитку регіону, який, на нашу думку, залежить від економічного потенціалу регіону. Доцільно відзначити, що, на думку А. Лелеченко, основними показниками, які визначають економічний потенціал регіону, є валовий регіональний продукт і національний (регіональний) дохід, обсяг яких свідчить про рівень ефективності використання ресурсів, зокрема природних, виробничих, трудових, фінансових [15, с. 177].

Таким чином, зі сказаного випливає, що передумовою формування економічного потенціалу є наявність відповідного ресурсного потенціалу. Тобто економічний розвиток регіону безпосередньо залежить від забезпеченості регіону достатньою кількістю ресурсної бази, яка і визначає можливість здійснення тих чи інших видів економічної діяльності. Отже, перш за все, з метою забезпечення достатньо високого рівня розвитку регіону необхідно на основі потенційно можливих для здійснення в регіоні видів економічної діяльності чітко сформулювати напрями регіонального розвитку, які можуть бути представлені у вигляді, наприклад, довгострокової стратегії.

На цьому ж етапі механізму активізації регіонального розвитку доцільно здійснити вибір системи показників, за допомогою яких можливо виконати оцінку економічного потенціалу регіону. Зауважимо, що показники можуть бути універсальними, тобто такими, що характерні для будь-якої галузі, і специфічними, тобто такими, що характерні лише для окремо взятої галузі. Саме тому вибір специфічних показників повинен здійснюватися з огляду на особливості і характерні ознаки тих видів діяльності, які було визначено пріоритетними для регіону.

Вибір системи показників для оцінки економічного потенціалу регіону не дає відповіді на питання: на якому ж рівні розвитку знаходиться регіон, а лише дозволяє оцінити регіональний розвиток за різними показниками і визначити межі відповідності по кожному окремо взятому показнику. Тому методика оцінки рівня економічного розвитку регіону повинна завершуватися розробкою алгоритму розрахунку інтегрального показника регіонального розвитку. Застосування такого алгоритму дозволить визначити певний коефіцієнт, порівняння якого з визначеними оптимальними межами дасть можливість зорієнтуватися у рівні економічного розвитку досліджуваного регіону.

Другий етап запропонованого механізму активізації регіонального розвитку дозволяє виконати реальні розрахунки економічного потенціалу досліджуваного регіону за визначеною системою

показників і розрахувати інтегральний показник регіонального розвитку, що допоможе виявити можливості подальшого економічного зростання регіону та обрати певний сценарій розвитку залежно від одержаних прогнозних розрахунків. Такими сценаріями можуть бути песимістичний, базовий чи оптимістичний напрям розвитку. Раціональне зважування висновків по кожному виконаному розрахунку дозволить прийняти адекватне рішення щодо активізації регіонального розвитку та його оптимізації.

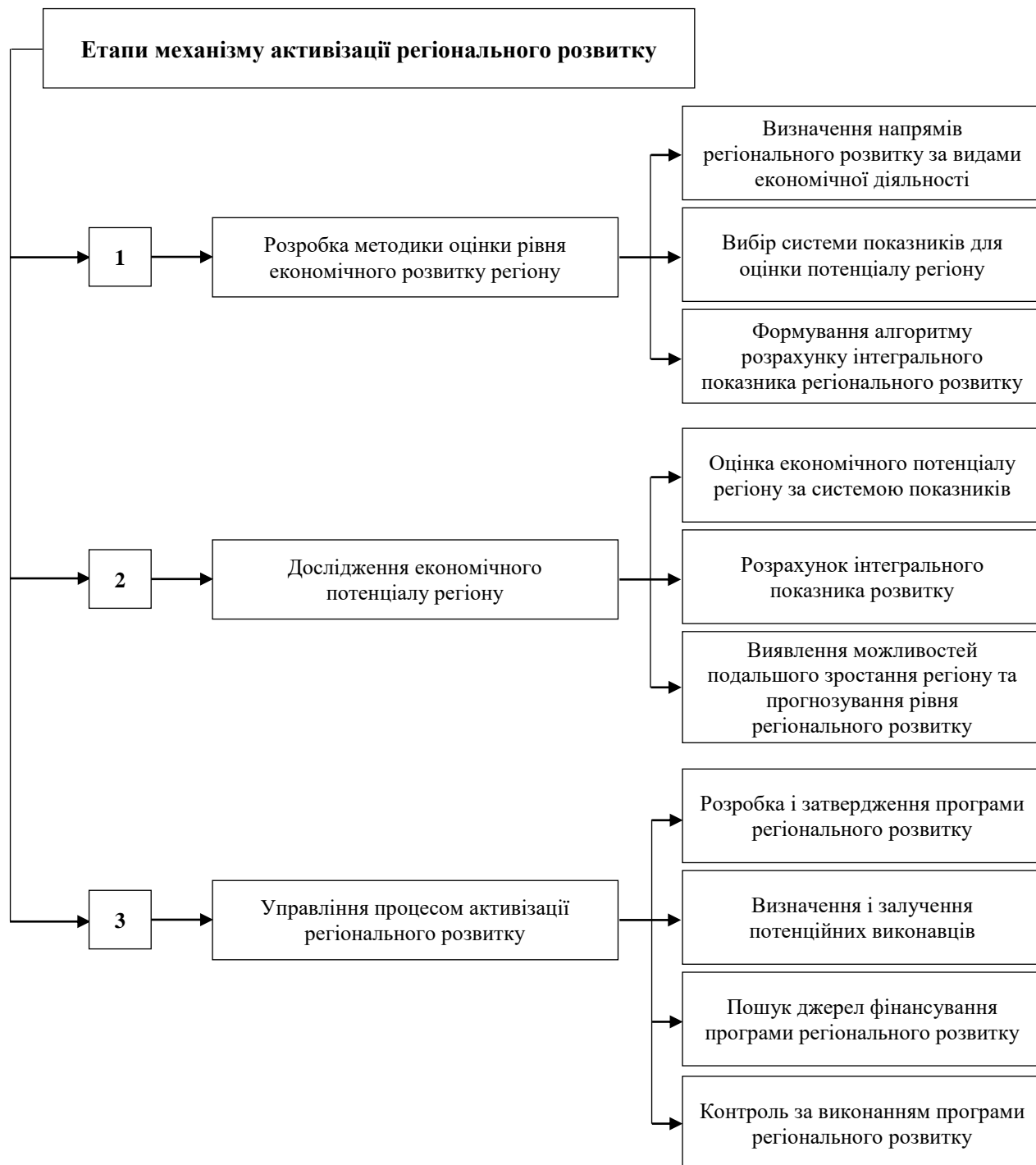

Рисунок 2. Механізм активізації регіонального розвитку

Джерело: побудовано автором на основі [14; 15]

На третьому етапі запропонованого механізму активізації регіонального розвитку доцільно здійснювати управління процесом поліпшення, розширення чи удосконалення регіонального розвитку з огляду на висновки і пропозиції, отримані за результатами виконання попередніх етапів

розробленого механізму. Управління процесом активізації регіонального розвитку передбачає виконання таких кроків:

по-перше, необхідно розробити і затвердити програму (або проєкт) регіонального розвитку. Така програма повинна містити чітко поставлену мету, яка має бути деталізована у завданнях програми із зазначенням строків виконання кожного завдання;

по-друге, необхідно визначити і залучити потенційних виконавців програми, зокрема, це можуть бути представники органів влади (органи місцевого самоврядування, територіальні громади, державні органи влади, бюджетні та позабюджетні інститути й організації); підприємства, установи, організації різних форм власності, але такі, що відповідають обраним напрямом подальшого розвитку; фінансові установи, які виконують роль посередників на ринку фінансових послуг;

по-третє, активізація регіонального розвитку неможлива без визначення обсягу необхідних для цього коштів та пошуку як традиційних джерел залучення цих коштів (власні кошти регіону або виконавців, інвестиційні ресурси, кредитні кошти, позики тощо), так і, у разі їх обмеженої кількості, альтернативних джерел, зокрема спонсорів і волонтерів;

по-четверте, обов'язковою складовою процесу активізації регіонального розвитку є наявність контролю за виконанням програми регіонального розвитку, оскільки будь-які поставлені завдання, навіть за умови надзвичайної відповідальності всіх виконавців, повинні перевірятися на відповідність поставленим строкам виконання, правильність розподілу визначених ресурсів, а також підлягати перевірці якості виконання.

Вважаємо, що чітке і послідовне виконання всіх етапів запропонованого механізму активізації регіонального розвитку сприятиме підвищенню рівня економічного розвитку регіону, що, відповідно, матиме позитивний вплив на економічне зростання держави у цілому.

Висновки. Отже, у статті було уточнено термінологію регіонального розвитку і скориговано підходи до економічного районування України залежно від специфічних ознак виробничого, соціального, демографічного, історичного тощо характеру, які притаманні кожному району. Таке районування об'єднує кілька областей, а тому передбачає тісну співпрацю місцевих органів влади і бізнесу, основним завданням яких є розробка єдиної стратегічної програми розвитку свого регіону. Лише шляхом системної взаємодії держави, місцевих органів влади, органів місцевого самоврядування та бізнесу, громадських організацій і міжнародних донорів можливо скоординувати і налагодити роботу всіх учасників регіонального розвитку з найбільшою ефективністю. Необхідною умовою формування і реалізації економічної програми розвитку регіону є врахування усієї сукупності чинників регіонального розвитку, що дозволить здійснити правильний вибір основних напрямів господарської діяльності. Здійснення регіональної політики неодмінно має відбуватися поетапно, що відображено у розробленому механізмі активізації регіонального розвитку. Таким чином, врахування всіх запропонованих рекомендацій дозволить виявити та повністю чи частково усунути наявні диспропорції в економіці регіонального розвитку, сприятиме створенню умов для функціонування регіонів в умовах воєнного стану і стимулюванню повоєнного відновлення, забезпечить приріст показників регіонального розвитку.

Список використаних джерел

1. Буряченко А. Є. Формування концепції комплексного регіонального розвитку. *Формування ринкової економіки*. 2013. № 29. С. 78–93. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/32609798.pdf>
2. Словник української мови: в 11 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ: Наук. думка, 1970–1980. Т. 7. С. 477. URL: <http://sum.in.ua/p/8/477/2>
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови: 250 000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. VIII, 1728 с. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0000728%5F11
4. Фащевський М. І., Антоньєва Л. С. Продуктивні сили економічних районів України / під ред. Б. М. Данилишина. Київ: НІЧЛІАВА, 2000. 520 с.
5. Томарева В. В. Диспропорції соціально-економічного розвитку регіонів України та шляхи їх зниження. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2010. № 6. С. 148–152. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Dtr_ep/2010_6/files/EC610_23.pdf
6. Чужиков В. І. Глобальна регіоналістика: історія та сучасна методологія: монографія. Київ: КНЕУ, 2008. 272 с. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/19689/chuzhykov.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

7. Небава М. І., Ткачук Л. М. Управління регіональним розвитком: електрон. навч. посіб. Вінницького нац. техн. ун-ту. Вінниця, 2017. URL: https://web.posibnyky.vntu.edu.ua/fmib/25nebava_upravlinnya_regionalnym_rozvytkom/2_3.html
8. Савчук Н. Особливості реалізації економічної політики на регіональному рівні. *Ефективність державного управління*: зб. наук. пр. 2012. Вип. 32. С. 315–322. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/efdu_2012_32_41.pdf
9. Сьоміч М. І. Поняття регіональної політики в економічному розвитку держави. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2010. № 4. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=131>
10. Данилишин Б. Якими мають бути стратегічні напрямки відбудови національної економіки. *Економічна правда*. 1 верес. 2022 р. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/09/1/691022/>
11. Ісаєва О. В. Особливості оцінки діяльності держави на фінансовому ринку. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2016. № 1. С. 158–162. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/141456916.pdf>
12. Шабліста Л. Державне регулювання цін. *Енциклопедія сучасної України*. / редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Ін-т енциклопед. дослідж. НАН України, 2007. Т. 7. URL: <https://esu.com.ua/article-26158>
13. Резнікова О. Основні тренди глобального розвитку: ризики та нові можливості для України: аналіт. записка / Нац. ін-т стратег. дослідж. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosini/osnovni-trendi-globalnogo-rozvitku-riziki-ta-novi-mozhливosti>
14. Кизим М. О., Пажина С. Л. Концептуальна схема механізму активізації інвестиційної діяльності регіону. *Проблеми економіки*. 2011. № 4. С. 61–64. URL: https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2011-4_0-pages-61_64.pdf
15. Лелеченко А. П. Економічна складова сталого розвитку регіону: пріоритети та шляхи забезпечення. *Менеджер*. 2020. № 1. С. 173–184. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzhm_2020_1_14

References

1. Buryachenko, A. Ye. (2013), "Formation of the concept of complex regional development", *Formuvannya rynkovoyi ekonomiky*, no. 29, pp. 78–93, available at: <https://core.ac.uk/download/pdf/32609798.pdf> [in Ukrainian].
2. Bilodid, I. K. (Ed.) (1970–1980), *Dictionary of the Ukrainian language*: in 11 vol., Academy of Sciences of the USSR, Institute of Linguistics, Perun, Kyiv, vol. 7, 477 p., available at: <http://sum.in.ua/p/8/477/2> [in Ukrainian].
3. Busel, V. T. (Ed.) (2005), *Great Interpretive Dictionary of Modern Ukrainian language*: 250000, Perun, Kyiv, Irpin', VIII, 1728 p. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0000728%5F11 [in Ukrainian].
4. Fashchevsky, M. I., Antonyeva, L. S. (2000), *Productive forces of economic regions of Ukraine*, B. M. Danylyshyn (Ed.), NICH-LAVA, Kyiv, 520 p. [in Ukrainian].
5. Tomareva, V. V. (2010), "Disproportions of socio-economic development of regions of Ukraine and ways of their reduction", *Derzhava ta rehiony. Seriya: Ekonomika ta pidpryyemnytstvo*, no. 6, pp. 148–152, available at: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Dtr_ep/2010_6/files/EC610_23.pdf [in Ukrainian].
6. Chuzhykov, V. I. (2008), *Global regionalistics: history and modern methodology*: monograph, KNEU, Kyiv, 272 p., available at: <https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/19689/chuzhykov.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [in Ukrainian].
7. Nebava, M. I., Tkachuk, L. M. (2017), *Management of regional development*: electron. textbook, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia, available at: https://web.posibnyky.vntu.edu.ua/fmib/25nebava_upravlinnya_regionalnym_rozvytkom/2_3.html [in Ukrainian].
8. Savchuk, N. (2012), "The peculiarities of implementation of economic policy at the regional level", *Efektivnist derzhavnoho upravlinnya*: coll. of sci. papers, iss. 32, pp. 315–322, available at: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/efdu_2012_32_41.pdf [in Ukrainian].
9. Somich, M. I. (2010), "The concept of regional policy in economic development of the state", *Derzhavne upravlinnya: udoskonalennya ta rozvytok*, no. 4, available at: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=131> [in Ukrainian].
10. Danylyshyn, B. (2022), "What should be the strategic areas of reconstruction of the national economy", *Ekonomichna pravda*, Sept. 1, available at: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/09/1/691022/> [in Ukrainian].
11. Isayeva, O. V. (2016), "Features of assessment of state activity in the financial market", *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*, no. 1, pp. 158–162, available at: <https://core.ac.uk/download/pdf/141456916.pdf> [in Ukrainian].

12. Shablysta, L. (2007), "State price regulation", *Encyclopedia of modern Ukraine*, I. M. Dziuba, A. I. Zhukovsky, M. G. Zheleznyak et al. (Eds.), NAS of Ukraine, In-t entsykloped. doslidzh. NAN Ukrainy, Kyiv, vol. 7, available at: <https://esu.com.ua/article-26158> [in Ukrainian].
13. Reznikova, O., "The main trends of global development: risks and new opportunities for Ukraine": analytical note, National Institute for Strategic Studies, available at: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosini/osnovni-trendi-globalnogo-rozvitku-riziki-ta-novi-mozhливosti> [in Ukrainian].
14. Kyzym, M. O., Pazhyna, S. L. (2011), "Conceptual scheme of mechanism for activation of investment activity of the region". *Problemy ekonomiky*, vol. 4, pp. 61–64, available at: https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2011-4_0-pages-61_64.pdf [in Ukrainian].
15. Lelechenko, A. P. (2020), "Economic component of sustainable development of the region: priorities and ways of providing", *Menedzher*, no. 1, pp. 173–184, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzhm_2020_1_14 [in Ukrainian].

A. V. Bilyk

THE ECONOMIC COMPONENT OF THE MECHANISM FOR ACTIVATION OF REGIONAL DEVELOPMENT

The article analyzes the views of various economists on the interpretation of the term "region". Based on the generalization of these definitions, the main accents for understanding the nature of the term "regional development" are determined. The main criteria of economic zoning are clarified and a systematic division of the territory of Ukraine into economic districts, each of which has certain features of production, social, demographic, historical, etc. character, is proposed. Economic zoning is proposed as follows: Donetsk economic district, Dnipro economic district, Eastern economic district, Central economic district, Podilsky economic district, Polisky economic district, Black Sea economic district, Carpathian economic district. We believe that it is possible to take this classification as a basis in view of the realities of wartime, damages from military aggression, the consequences of business relocation and international aid.

Factors that dominate the region and have a direct impact on the functioning of the region and ensuring further economic growth of the region are investigated and systematized. The grouping of factors is carried out on the basis of affiliation to state or regional levels, as well as the external factors of influence are identified separately. External factors include the following: global trends and tendencies, requirements of international organizations, development of science and innovations. The factors of state level include: administrative-territorial reform, tax and budgetary policy, policy of regulation of the financial sector, pricing regulation policy, foreign policy. The factors of regional level include: financial support, personnel support, organizational support, information and analytical support, financial support. The role of the state in regional development is clarified, in particular, it is stated that the state is a guarantor of national interests, implements regulatory and legal regulation and stimulates economic development. A mechanism for activating regional development, which is presented in the form of consistent stages, the implementation of which will contribute to the growth of economic indicators of the region, is developed. In the first stage, it is proposed to develop a methodology for assessing the level of economic development of the region. The second stage involves the study of economic potential of the region. In the third stage, it is advisable to manage the process of activating regional development.

Keywords: *region, regional development, factors of regional development, economic zoning, mechanism of activation of regional development.*

Стаття надійшла до редакції 11.11.2022

DOI 10.24025/2306-4420.67.2022.278658

Білик А. В., аспірантка кафедри економіки та управління, Черкаський державний технологічний університет

e-mail: alla_2m@ukr.net

ORCID 0000-0002-8382-5045

Bilyk A. V., Postgraduate Student at the Department of Economics and Management, Cherkasy State Technological University